

Рівненський державний гуманітарний університет
Кафедра політології та міжнародних відносин

Навчальні матеріали до курсу

«ІНФОРМАЦІЙНІ ВІЙНИ»

для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня
спеціальності СЗ Міжнародні відносини

2025 – 2026 навчальний рік

Навчальні матеріали до курсу «**Інформаційні війни**» для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності СЗ Міжнародні відносини. Рівне. РДГУ. 2025. 27 с.

Розробник: к.політ. наук, доц. кафедри політології та міжнародних відносин
Кундеус О. М.

Навчальні матеріали до курсу допоможуть студентам більш глибоко зрозуміти та засвоїти зміст дисципліни «Інформаційні війни». Містять теми та навчальний контент до них.

Затверджено на засіданні кафедри політології та міжнародних відносин

Протокол від 29 травня 2025 № 7

Схвалено навчально-методичною комісією факультету історії, політології та міжнародних відносин

Протокол від 10 червня 2025 року № 6

©Кундеус О.М., 2025 рік

©РДГУ, 2025 рік

Мета та завдання навчальної дисципліни

Навчальна дисципліна «Інформаційні війни» є теоретичною основою сукупності знань та вмінь, що є підґрунтям становлення фахівця у галузі міжнародних відносин. Основною метою вивчення даної дисципліни є формування теоретичного мислення, оволодіння практичними навичками щодо безпеки інформаційних технологій та інформаційних ресурсів, захисту від шкідливого впливу інформації та інформаційної вразливості особистості, суспільства, цивілізації.

Завдання курсу. Актуальність процесів формування системної практики ведення інформаційних війн викликала необхідність комплексної підготовки майбутніх фахівців у галузі міжнародних відносин. Особливо гостро та актуально це питання постало в контексті подій на Півдні та Сході України.

У процесі вивчення курсу «Інформаційні війни» здобувачі віщої освіти повинні набути таких компетентностей:

Загальні компетентності:

ЗК2. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК3. Вміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми.

ЗК5. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

Спеціальні (фахові) компетентності:

СК2. Здатність приймати обґрунтовані рішення щодо здійснення міжнародної та зовнішньополітичної діяльності.

СК4. Здатність аналізувати глобальні процеси та їх вплив на міжнародні та суспільні відносини, політичні та суспільні системи.

СК5. Здатність аналізувати та прогнозувати міжнародні відносини у різних контекстах, зокрема політичному, безпековому, правовому, економічному, суспільному, культурному та інформаційному.

Очікувані результати навчання

РН2. Критично осмислювати та аналізувати глобальні процеси та їх вплив на міжнародні відносини

РН4. Аналізувати та оцінювати проблеми міжнародної та національної безпеки, міжнародні та інтернаціоналізовані конфлікти, підходи, способи та механізми забезпечення безпеки у міжнародному просторі та у зовнішній політиці держав.

РН6. Визначати, оцінювати та прогнозувати політичні, дипломатичні, безпекові, суспільні й інші ризики у сфері міжнародних відносин та глобального розвитку.

Тема 1. Об'єкт та предмет курсу «Інформаційні війни». Актуальність, завдання, теоретичні засади.

Курс «Інформаційні війни» вивчає феномен використання інформації як інструменту конфліктів у сучасному суспільстві. Інформаційна війна – це не лише технічні атаки на системи, а й психологічний, комунікативний вплив на свідомість людей, суспільства та держав. Вона виникла як реакція на розвиток інформаційного суспільства наприкінці ХХ – початку ХХІ століття, коли технології дозволили маніпулювати масовою свідомістю на глобальному рівні.

Інформаційна війна – перша стадія соціальної війни.

Схема здійснення її (маніпуляція уявленнями людей):

- вплив на уявлення (цінності та переконання);
- поява мотивації (стимулів);
- здійснення вчинків;
- зміна соціальної та економічної реальностей.

Першим термін «інформаційна війна» використав Томас Рон у звіті «Системи зброї й інформаційна війна», підготовленому в 1976 р. для компанії Boeing. Т. Рон зазначав, що інформаційна інфраструктура стає ключовим компонентом американської економіки.

Інформаційна війна – всеохоплююча та цілісна стратегія, обумовлена зростаючою значущістю та цінністю інформації у всіх сферах суспільного життя.

Об'єкт та предмет курсу.

У методології науки об'єкт – це широка сфера дослідження, а предмет – конкретні аспекти, на яких фокусується аналіз. Для курсу «Інформаційні війни» це визначається наступним чином.

Об'єктом є інформаційна сфера суспільства як феномен сучасного політичного розвитку та комунікативна технологія впливу на суспільство. Це включає:

- Інформаційну інфраструктуру (ЗМІ, соціальні мережі, кіберпростір).
- Систему формування суспільної свідомості та громадської думки.
- Ресурси духовних, історичних, культурних та національних цінностей.
- Свідомість окремої людини та масову свідомість як головний об'єкт впливу, де здійснюється прихований вплив через нервову систему та психіку на підсвідомому рівні.

Наприклад, у контексті російсько-української війни об'єктом стає українська держава, суспільство, Збройні Сили України (ЗСУ), влада та міжнародний імідж України, з метою дезінтеграції, провокації конфліктів та дискредитації. Об'єкт також охоплює глобальний інформаційний простір, де інформація циркулює в системах супротивника (керуючих, розвідувальних, бойових), впливаючи на епістемологію – ідеї, наративи та знання.

Предметом є комплексні дії з нанесення шкоди інформаційній сфері супротивника та захисту власної інформаційної безпеки. У вузькому сенсі – це воєнне протистояння в інформаційній сфері для отримання переваг у зборі, обробці та використанні інформації. У широкому – будь-який негативний інформаційний вплив, включаючи пропаганду, дезінформацію, маніпуляції свідомістю через ЗМІ, інтернет, соціальні мережі та кінопродукцію.

Конкретно, предмет фокусується на:

- Причинах виникнення та технологіях ведення інформаційних війн.
- Методах впливу: дезінформація, кібератаки, соціальна інженерія.
- Моделях реалізації (за Г. Почепцовим): дезінформаційна кампанія, масова комунікація, пропагандистська комунікація, семіотична модель тощо.
- Впливі на військово-мобілізаційний потенціал населення, де інформаційна війна формує «п'яту колону» через конструювання образів (наприклад, «бандерівець» чи «фашист»).

Для ілюстрації: у російсько-українському конфлікті предметом є поширення міфів про «геноцид на Донбасі», «біолабораторії США» чи «денацифікацію», спрямованих на створення образу ворога та історичного ревізіонізму.

Актуальність вивчення інформаційних війн зумовлена стрімким розвитком інформаційних технологій, глобалізацією та переходом до інформаційного суспільства. Інформація стала стратегічним ресурсом, здатним впливати на всі сфери життя: політичну, економічну, соціальну та військову.

Цьому посприяли:

- Технологічний прогрес: Кіберзброя, штучний інтелект, аналітика великих даних, соціальні мережі дозволяють маніпулювати масовою свідомістю. Наприклад, у 2022 році після повномасштабного вторгнення РФ в Україну дезінформація зростає, перетворивши Україну на «полігон» для новітніх форм інформаційної агресії.
- Гібридні конфлікти: Інформаційні війни є складовою гібридних війн (наприклад, міграційна криза 2021 на кордоні ЄС з Білоруссю, де РФ використовувала мігрантів як «зброю» для дестабілізації).
- Глобальні загрози: Вплив на вибори (втручання РФ у США 2016), поширення фейкових новин, ефект «ехокамер» у соцмережах. Для України актуальність критична через триваючу війну з РФ, де пропаганда призвела до анексії Криму, окупації сходу та повномасштабного вторгнення.
- Соціальні наслідки: Низька медіаграмотність робить суспільство вразливим. Актуальність посилюється переходом до «ноосфери» (кіберпростір + ЗМІ), де «м'яка сила» замінює традиційну війну.

У світі уряди реагують санкціями проти пропагандистських ЗМІ (наприклад, заборона RT в ЄС), програмами перевірки фактів та медіаосвітою. Недостатнє дослідження теми робить курс необхідним для прогнозування ризиків та створення протидії.

Завдання курсу спрямовані на формування компетенцій для аналізу та протидії інформаційним загрозам. Основні завдання:

1. Виявити сутнісні характеристики інформаційних війн як комунікативних технологій.
2. Виокремити методологічні та концептуальні аспекти впливу на свідомість та військово-мобілізаційний потенціал населення.

3. Окреслити роль інформаційних війн у формуванні громадської думки та розвитку інформаційної безпеки.

4. Розробити стратегії протидії, включаючи медіаграмотність, кібербезпеку та аналіз пропаганди.

5. Дослідити історичні та сучасні приклади (наприклад, Холодна війна, російсько-українська війна) для розуміння еволюції.

Мета – підготувати фахівців, здатних забезпечувати інформаційний суверенітет держави.

Теоретичні засади базуються на еволюції поняття інформаційної війни з 1990-х років (розробки ВПС США, принципи Дж. Аркілли). Ключові визначення:

- За М. Маклюєном: «тотальна війна за допомогою інформації».
- За Г. Почепцовим: комунікативна технологія впливу на масову свідомість.
- За В. Лизанчуком: платформа для військового протистояння.

Підходи до визначення ІВ:

- Геополітичний: Міждержавне протистояння за інформаційний простір.
- Соціально-комунікативний: Еволюція комунікації, вплив на когнітивні орієнтації.
- Віртуально-кібернетичний: Кібератаки, технічні засоби.
- Маніпулятивно-психологічний: Вплив на психіку через пропаганду (біла, сіра, чорна).
- Комплексний: Поєднання всіх аспектів для інформаційної переваги.

Інформаційна війна включає в себе:

- збір тактичної інформації;
- забезпечення безпеки власних інформаційних ресурсів;
- поширення пропаганди або дезінформації, щоб деморалізувати військо та населення ворога;
- підрив якості інформації супротивника і попередження можливості збору інформації супротивником.

Види та засоби інформаційних війн.

1. Психологічна війна.
2. Мережева війна.

3. Кібервійна.
4. Радіоелектронна боротьба.
5. Гібридна війна.

Основні засоби інформаційної війни на людину:

- засоби масової комунікації (у тому числі інформаційні системи, наприклад, інтернет);
- література (зокрема, художня, науково-технічна, суспільно політична, спеціальна і т.п.);
- мистецтво (в тому числі, різні напрямки масової культури);
- освіта (зокрема, система дошкільної, середньої, вищої і середньої спеціальної державної і недержавної освіти, система альтернативної освіти);
- виховання (всі форми виховання в системі освіти, громадських організаціях – формальні та неформальні, система організації соціальної роботи тощо);
- особисте спілкування.

Інформаційні війни – це реальність сучасного світу, де об’єкт і предмет курсу дозволяють глибоко зрозуміти механізми впливу. Актуальність диктує необхідність вивчення, завдання – практичну підготовку, а теоретичні засади – наукову основу.

Тема 2. Війна як феномен міжнародної політики.

Війна - це організоване насильство між державами або групами, спрямоване на досягнення політичних цілей. Класичне визначення дав Карл фон Клаузевіц у своїй праці «Про війну» (1832): «Війна є продовженням політики іншими засобами». Це підкреслює, що війна не є хаосом чи випадковістю, а інструментом політики, коли дипломатія вичерпує свої можливості.

У міжнародній політиці війна виступає як феномен, що відображає анархію міжнародної системи - відсутність єдиної суверенної влади над державами, як описує теорія реалізму. За даними Стокгольмського інституту дослідження проблем миру (SIPRI), з 1945 року відбулося понад 200 збройних конфліктів, які забрали мільйони життів. Війна впливає на баланс сил, економіку, культуру та навіть екологію, формуючи нові альянси та кордони.

Чому війна є феноменом саме міжнародної політики? Бо вона виходить за межі внутрішніх справ держав і залучає взаємодію акторів на глобальному рівні: держави, міжнародні організації, недержавні актори (наприклад, терористичні групи чи корпорації). У сучасному світі війна часто є асиметричною, де слабші сторони використовують партизанську тактику проти сильніших.

Історичний огляд еволюції війни.

Історія війн - це історія людства. Почнемо з античності: Пелопоннеська війна (431–404 рр. до н.е.) між Афінами та Спартою ілюструє класичні причини - боротьбу за гегемонію, як описав Фукідід у «Історії Пелопоннеської війни». Середньовіччя принесло релігійні війни, як Хрестові походи (1095–1291), де ідеологія поєдналася з територіальними амбіціями.

Новий час ознаменувався Вестфальським миром 1648 року, який заклав основи сучасної системи держав-суверенів і обмежив релігійні війни. Просвітництво та Наполеонівські війни (1799–1815) ввели концепцію «народної війни», де масові армії замінили найманців.

XIX століття - епоха колоніальних війн, як Опіумні війни в Китаї (1839-1860), що демонстрували імперіалізм. Дві світові війни XX століття (1914-1918 та 1939-1945) стали кульмінацією: Перша - через альянси та націоналізм, Друга - через тоталітарні режими та ідеології. Вони призвели до створення ООН у 1945 році, яка прагне запобігти подібним катастрофам.

Післявоєнний період: Холодна війна (1947-1991) - це «проксі-війни» (В'єтнам, Афганістан), де супердержави (США та СРСР) уникали прямого зіткнення через ядерну загрозу. Після 1991 року зросла кількість внутрішніх конфліктів (громадянські війни в Югославії, Руанді), але міжнародні аспекти зберігаються, як у війнах в Іраку (2003) чи Афганістані (2001–2021).

На сьогодні, у 2025 році, тривають конфлікти, як російсько-українська війна (з 2014, ескалація 2022), яка поєднує традиційну війну з гібридними елементами, та близькосхідні конфлікти (Ізраїль-Палестина, Ємен).

Теоретичні підходи до війни в міжнародних відносинах.

Міжнародна політика пропонує кілька парадигм для розуміння війни.

Реалізм

Реалісти (Ганс Моргентау, Джон Міршаймер) бачать війну як неминучий результат анархії: держави прагнуть виживання та влади в «самодопомозі». Війна - інструмент для балансу сил.

Лібералізм

Ліберали (Іммануїл Кант, Джозеф Най) вважають війну запобіжною через демократію, торгівлю та інституції. «Демократичний мир» - теорія, що демократії рідко воюють між собою. Міжнародні організації (ООН, ЄС) зменшують ризики. Критика: лібералізм не пояснює війни між демократіями та авторитарними режимами.

Марксизм та критичні теорії

Марксисты (В.І. Ленін) бачать війну як продукт капіталізму: імперіалізм як вища стадія. Феміністські теорії (Синтія Енло) підкреслюють гендерні аспекти - як війна посилює патріархат.

Причини та типи війн

Причини війн багатогранні:

- Політичні: Боротьба за владу, території (наприклад, Кримська анексія 2014).
- Економічні: Ресурси (нафта в Перській затоці, 1990-1991).
- Ідеологічні/релігійні: Холодна війна (комунізм vs. капіталізм), джихад у тероризмі.
- Психологічні/культурні: Страх, честь, помста (як у Першій світовій війні після вбивства ерцгерцога Фердинанда).

Типи війн:

- Тотальна війна: Залучає все суспільство (Друга світова).
- Обмежена війна: Локальна, без ядерної ескалації (Корейська війна 1950-1953).
- Громадянська війна: Внутрішня, але з міжнародним втручанням (Сирія з 2011).
- Гібридна війна: Поєднання конвенційної, кібер-, інформаційної (російська стратегія в Україні).

Види війн: Класифікація за масштабом (локальні, регіональні, глобальні), характером (міждержавні, громадянські, гібридні), цілями.

Війна як феномен міжнародної політики - це суміш неминучості та вибору. Вона відображає людську природу, системні вади та можливості для змін. Розуміння її допомагає запобігати: через освіту, дипломатію та сильні інституції.

Тема 3. Концептуальні засади інформаційної війни.

Визначення інформаційної війни та її місце в міжнародній політиці

Інформаційна війна (information warfare) - це стратегічне використання інформації для досягнення політичних, військових чи економічних цілей шляхом маніпуляції сприйняттям, поведінкою та рішеннями цільових аудиторій. На відміну від традиційної війни, де акцент на фізичному знищенні, ІВ фокусується на когнітивному рівні: впливі на розум, емоції та культуру.

Термін «інформаційна війна» набув популярності в 1990-х роках, але його корені сягають давнини. У контексті міжнародної політики ІВ є частиною гібридної війни, де вона доповнює кібератаки, економічний тиск та військові дії. За даними звіту НАТО (2023), ІВ становить загрозу для демократій, оскільки може підривати довіру до інститутів.

ІВ транснаціональні: соціальні мережі (як X, Facebook) дозволяють акторам (державам, корпораціям, хакерам) впливати глобально. Приклад: Російське втручання у вибори США 2016 року через дезінформацію, визнане Сенатом США як акт ІВ.

Історичний огляд еволюції інформаційної війни

Інформаційна війна не нова, але технології її трансформували.

Античність та Середньовіччя: Давні приклади - пропаганда в Римській імперії (імператори поширювали міфи про свою божественність) чи релігійні війни, де папські булли маніпулювали масами. Сунь-цзи в «Мистецтві війни» (V ст. до н.е.) радив: «Перемогти без бою - вершина майстерності», підкреслюючи психологічний вплив.

Новий час: Під час Французької революції (1789-1799) газети та памфлети (як «Декларація прав людини») формували громадську думку. Наполеон використовував пресу для створення образу героя.

XX століття: Дві світові війни - ера масової пропаганди. У Першій світовій Британія поширювала фейкові історії про німецькі звірства (наприклад, «згвалтовані черниці»). Друга світова: Йозеф Геббельс у нацистській Німеччині керував Міністерством пропаганди, контролюючи радіо та кіно. Холодна війна (1947-1991) – «радіоголоси» (Голос Америки vs. Радіо Свобода), де США та СРСР змагалися за «серця та уми».

Пост-холодновійнний період: 1990-ті - поява інтернету. Війна в Перській затоці (1991) «CNN-ефект», де репортажі в реальному часі впливали на політику. 2000-ні рр.: Терористичні групи як Аль-Каїда використовували відео для рекрутингу.

Сучасність (2010-2025): Соцмережі та AI революціонізували ІВ. Арабська весна (2011) - Twitter як інструмент мобілізації, але й контрпропаганди режимів. Російсько-українська війна (з 2014, ескалація 2022) - класичний приклад: Росія поширює наративи про «нацистів» в Україні через RT та боти. У 2024-2025 роках ІВ проявилася в дезінформації про вибори в ЄС та США, а також у конфліктах на Близькому Сході (Ізраїль-ХАМАС), де фейкові фото та відео сіють хаос.

Ключові компоненти та стратегії інформаційної війни.

ІВ включає кілька елементів:

- Пропаганда та дезінформація: Поширення фейків (fake news). Стратегії: «flooding» (засмічення інформаційного простору), «whataboutism» (відволікання).
- Психологічні операції (PSYOPS): Вплив на мораль (наприклад, деморалізація ворога через соцмережі).
- Кібер-компонент: Хакінг, deepfakes (AI-генеровані фейки)
- Інформаційне домінування: Контроль над медіа (Китайська Велика фایрвол блокує Google).

Типи ІВ:

- Наступальна: Активне поширення (російські тролі з «Інтернет-дослідницького агентства»).
- Захисна: Фактчекінг (платформи як FactCheck.org).
- Гібридна: Поєднання з іншими війнами.

Об'єкти інформаційних впливів.

- **Державні інститути:** Уряди, збройні сили, правоохоронні органи.
- **Економіка:** Енергетика, фінансова система, промисловість.
- **Суспільство:** Громадська думка, настрої населення, соціальні групи.
- **Особистість:** Свідомість, цінності, мотивації.

Види інформаційних війн:

- **За цілями:** Політичні, військові, економічні, ідеологічні.
- **За масштабом:** Глобальні, регіональні, локальні.
- **За засобами:** Психологічні, кібернетичні, електронні.

Концептуальні засади інформаційної війни підкреслюють, що в епоху цифровізації інформація - ключовий ресурс влади. Розуміння ІВ допомагає захищати демократію та мир.

Тема 4. Інформаційна зброя в інформаційному просторі.

Визначення інформаційної зброї та інформаційного простору

Інформаційна зброя - це набір інструментів, методів і технологій, спрямованих на маніпуляцію, спотворення або контроль інформації для досягнення стратегічних цілей. Це може бути дезінформація, пропаганда, кібератаки на медіа чи AI-генерований контент. На відміну від фізичної зброї, вона діє на когнітивному рівні, впливаючи на сприйняття реальності, рішення та поведінку індивідів, суспільств і держав.

Інформаційний простір - це віртуальне середовище, де циркулює інформація: традиційні ЗМІ (газети, ТБ), цифрові платформи (соцмережі як X, Facebook, Telegram), інтернет-сайти, бази даних і навіть кіберпростір. За теорією Мануеля Кастельса («Інформаційна епоха», 1996), це «простір потоків», де інформація тече глобально, без кордонів, роблячи його вразливим до атак.

У міжнародній політиці інформаційна зброя використовується для гібридної війни, де мета - не захоплення території, а контроль над наративом. За даними звіту ЄС про дезінформацію (2024), понад 70% конфліктів включають елементи ІВ. У 2025 році, з поширенням AI, ця зброя стає асиметричною, дозволяючи слабшим акторам (держavam чи групам) протистояти сильнішим.

Історичний огляд еволюції інформаційної зброї

Інформаційна зброя еволюціонувала паралельно з технологіями комунікацій.

- Давні часи: У Стародавньому Римі Цицерон використовував риторику як «зброю» для політичних маніпуляцій. У Середньовіччі - інквізиція контролювала інформацію через цензуру книг.
- Новий час: Під час Американської революції (1775-1783) памфлети як «Здоровий глузд» Томаса Пейна мобілізували громадську думку. Наполеонівські війни - газети поширювали пропаганду.
- XX століття: Перша світова війна - британська «пропаганда звірств» (фейкові історії про німців). Друга світова: Радіо як зброя (BBC vs. німецьке радіо). Холодна війна – «активні заходи» КДБ: дезінформація через пресу, наприклад, операція «Інфекція» (1980-ті), де СРСР поширював чутки, що СНІД створений США.
- Цифрова ера (1990–2010): Інтернет зробив зброю глобальною. Війна в Іраку (2003) – «вбудовані журналісти» контролювали наратив. Арабська весна (2011) - соцмережі як зброя опозиції, але режими відповідали цензурою.
- Сучасність (2010–2025): Зростання AI. Російське втручання в вибори США (2016) - боти та фейкові новини. У 2024-2025 роках: AI-deepfakes у виборах (Індія, США), кібератаки на медіа. Китайські операції з моніторингу соцмереж для маніпуляції думкою.

Інформаційна зброя не є матеріальною в традиційному розумінні, але може мати руйнівний ефект.

Класифікація інформаційної зброї.

Психологічна зброя: Методи, спрямовані на зміну свідомості, поведінки, поглядів. (Пропаганда, чутки, дезінформація, фейки).

Кібернетична зброя: Засоби впливу на інформаційні системи та мережі. (Віруси, шкідливе ПЗ, DDoS-атаки).

Електронна зброя: Засоби впливу на електронні системи та обладнання. (Радіоелектронна боротьба, перешкоди).

Мережева зброя: Інструменти, що використовують соціальні мережі, онлайн-платформи для поширення інформації та маніпулювання. (Ботоферми, тролінг, хакерські атаки на соціальні мережі).

Технології використання інформаційної зброї.

Дезінформація: Навмисне поширення неправдивої або спотвореної інформації.

Маніпуляція: Приховані впливи на свідомість, що призводять до прийняття бажаних рішень.

Пропаганда: Систематичне поширення певних ідей, поглядів з метою формування бажаної громадської думки.

Психологічні операції (PsyOps): Сплановані дії для впливу на емоції, мотиви, об'єктивне мислення цільових груп.

Кібератаки: Злам комп'ютерних систем, викрадення даних, руйнування інфраструктури.

Принципи дії інформаційної зброї.

Принцип довіри: Використання авторитетних джерел, створення ілюзії достовірності.

Принцип повторення: Багаторазове повторення однієї і тієї ж тези.

Принцип первинності: Перша інформація має більший вплив.

Принцип емоційного впливу: Апеляція до почуттів, а не до розуму.

Інформаційна зброя в інформаційному просторі - це сучасна реальність, де битва за розум важливіша за територію. Розуміння її допомагає захищати суспільство.

Тема 5. Психологічні операції як ключовий елемент інформаційного протиборства.

Поняття та сутність психологічних операцій (ПсО).

Психологічні операції – це сплановані дії, спрямовані на вплив на мислення, почуття, поведінку та переконання цільових аудиторій (як військових, так і цивільних) з метою досягнення певних політичних, військових або економічних цілей.

Основна мета: змінити поведінку цільових груп у бажаному напрямку.

Механізми: вплив на моральний дух, формування симпатій/антипатій, навіювання сумнівів, підрив довіри.

Класифікація ПсО.

За характером:

- **Стратегічні:** спрямовані на широку аудиторію, довгострокові цілі (наприклад, зміна зовнішньополітичного курсу).
- **Оперативні:** спрямовані на конкретні регіони або групи, середньострокові цілі (наприклад, підготовка до військової операції).
- **Тактичні:** спрямовані на вузькі групи, короткострокові цілі (наприклад, деморалізація ворожих військ).

За об'єктом впливу:

- На власне населення (для мобілізації, підтримки).
- На населення противника (для деморалізації, підризу довіри до влади).
- На нейтральне населення (для формування сприятливої думки).

Основні методи та інструменти ПсО.

- **Засоби масової інформації:** Телебачення, радіо, друк, Інтернет.
- **Соціальні мережі:** Facebook, Twitter, Telegram, Instagram.
- **Неофіційні канали:** Чутки, плітки, «сарафанне радіо».
- **Спеціальні акції:** Організація демонстрацій, протестів.
- **Психологічна інфільтрація:** Впровадження агентів впливу.
- **Використання символів та образів:** Прапори, гасла, меми.
- **Створення та поширення фейків та «вкидів».**

Тема 6. Пропаганда як форма проведення психологічних операцій.

Поняття та види пропаганди.

Пропаганда – це систематичне, цілеспрямоване розповсюдження певних ідей, фактів, аргументів, чуток та іншої інформації з метою формування в масовій свідомості бажаних уявлень, настроїв, почуттів та переконань.

Першою науковою школою, яка спеціально досліджувала проблеми пропаганди, стала американська школа вивчення ЗМІ Г. Лассуела. Г. Лассуел вперше виділив три основні *види пропаганди*:

Біла пропаганда: Джерело інформації відоме, інформація, як правило, правдива або близька до правди, але подається з певним акцентом.

Сіра пропаганда: Джерело інформації невідоме або приховується. Інформація може бути частково правдивою, частково спотвореною.

Чорна пропаганда: Джерело інформації приховується або приписується противнику. Інформація є повністю неправдивою, наклепницькою, спрямованою на дискредитацію.

Історія та еволюція пропаганди.

- Первісні форми: міфи, релігійні догми, легенди.
- Давні цивілізації: єгипетські ієрогліфи, римські тріумфи.
- Середньовіччя: церковна пропаганда.
- Епоха Відродження і Реформації: друкарство, листівки.
- XX століття: масові ЗМІ, тоталітарні режими.
- Сучасність: Інтернет, соціальні мережі, таргетована реклама.

Етапи та механізми пропагандистського впливу.

Етапи:

- **Привернення уваги:** Зацікавлення аудиторії.
- **Передача інформації:** Донесення повідомлення.
- **Формування ставлення:** Створення емоційного зв'язку.
- **Зміна поведінки:** Досягнення бажаного результату.

Механізми:

- **Ідентифікація:** Зв'язування з позитивними символами, ідеями.
- **Проекція:** Перенесення негативних якостей на противника.
- **Стереотипізація:** Створення спрощених, узагальнених образів.
- **Апеляція до авторитету:** Посилання на загальновизнаних лідерів, експертів.
- **Емоційне зараження:** Використання сильних емоцій (страх, гнів, патріотизм).
- **Метод «спіралі мовчання»:** Придушення опозиційних поглядів.

Засоби та технології сучасної пропаганди.

- **Медіа-ресурси:** Телеканали, радіостанції, газети, журнали, онлайн-ЗМІ.
- **Соціальні мережі:** Платформи для вірусного поширення контенту.
- **Ботоферми та тролі:** Створення штучної мережевої активності.
- **Гібридні платформи:** YouTube, Telegram-канали, блоги.

- Маніпулятивні прийоми: Фейки, діпфейки, «клікбейтові» заголовки, «інформаційний шум».

Тема 7. Інформаційні війни в історії людства.

Давні часи.

У стародавньому світі вже з'являються основні елементи й напрями інформаційно-психологічного впливу (ІПВ) як способу ослаблення морального духу противника, надихання своїх військ, формування сприятливої суспільної думки як у своїй країні, так і на захопленій чи належній противникові території.

У цей час значного поширення набули такі способи ІПВ:

- 1) залякування своєю могутністю;
- 2) використання письмових джерел;
- 3) використання найбільш очевидних суперечностей у таборі противника й розкол його союзників.

Війни починають поділятися на такі, що проводяться бойовими і небойовими способами. Свідоме застосування слова з метою зниження бойових можливостей противника через ІПВ розпочалось на одній із найбільш ранніх стадій розвитку військового мистецтва.

Середньовіччя та Ранній Новий час: церква, друкарство.

З приходом християнства (а на Сході – ісламу) у ході здійснення ІПВ значну роль став відігравати релігійний фактор. Прикладом може бути ідейно-пропагандистське забезпечення хрестових походів. Церква як центральний інститут пропаганди: проповіді, ікони, житія святих.

Винахід І. Гуттенбергом у середині XV століття книго друкування став поворотним пунктом в історії ІПВ. Духовенство першим усвідомило велике значення відкриття німецького винахідника й стало застосовувати верстат для видання релігійних творів.

У XV столітті в Німеччині з'явилися періодичні рукописні газети. На початку XIX ст. з'являється листівка-перепустка – документ, що об'єднав у собі пропагандистський текст і юридичні гарантії для того, хто здається в полон.

Наполеонівські війни.

Початок XIX ст. пов'язують із воєнними діями французів, які в досягненні перемоги над ворогом значну роль відводили ППВ. У французьких підрозділах логістики з'явилась перша у військовій хронології штатна структура психологічної боротьби.

Головними матеріалами ППВ у французьких військах були військові бюлетені або накази по армії. Адресатами стали не лише війська, але й широка публіка як у французькому тилу, так і на окупованих територіях. Крім наказів важливу пропагандистську роль відігравали маніфести, відозви до місцевого населення, різного роду листи і звернення до впливових місцевих діячів.

На сторінках наполеонівської преси набули широкого поширення такі методи як замовчування та дезінформація, заборона писати про революцію, Бурбонів, римський престол. Наприклад, приховуючи наміри розв'язати агресію проти Росії, Наполеон заборонив публікацію матеріалів антиросійської спрямованості (інспірування преси). В армії Наполеона була власна похідна друкарня, що могла випускати листівки значними на ті часи тиражами – до 10 тис. примірників за добу.

XX століття: світові війни та «холодна війна».

Перша світова війна (1 серпня 1914 р. – 11 листопада 1918 р.) стала поворотним пунктом у розвитку теорії і практики ППВ. Почалося створення органів ППВ практично у всіх країнах. В Англії – бюро військової пропаганди, пізніше управління військової інформації, що надалі було перетворене на міністерство інформації; у Франції – на відділ служби військової пропаганди, завданням якого був вплив на противника за допомогою листівок. У кожній французькій армії був літак для поширення друкованих матеріалів ППВ. У США була створена при розвідвідділі штабу експедиційних військ психологічна секція.

У роки Першої світової війни ППВ в основному здійснювався шляхом ведення друкованої пропаганди, гучномовців, наочної агітації. Основними видами матеріалів друкованої пропаганди були листівки, брошури, листи військовополонених, плакати, фальшиві продовольчі картки тощо.

Друга світова війна (1939-1945 рр.) піддала перевірці правильність теоретичних положень про ефективність вміло організованого ППВ на війська і населення

противника. Основними формами ППВ у ході війни стали друкована і радіопропаганда, а також усна пропаганда і наочна агітація. Органами, що відповідали за здійснення ППВ на війська і населення противника стали: в СРСР – Бюро військово-політичної пропаганди, у Великобританії – Виконавчий комітет політичної війни, у США – Бюро військової інформації, в Німеччині – Міністерство народної освіти і пропаганди.

«Холодна війна» наочно продемонструвала можливості незбройних методів досягнення цілей протидіючих сторін, зокрема, на інформаційному рівні.

В часи «холодної війни» добре проглядаються всі ознаки інформаційного протистояння:

- пасивні (захист): закриття власного інформаційного простору від можливого впливу ззовні; посилення контролю за критичною інформацією, інформацією, що складає державну таємницю;
- активні (атака): спроби вплинути на суспільну свідомість противника або потенційного союзника через різноманітні ідеологічні, культурні та інші засоби (наприклад, пропагандистські телепрограми СРСР про переваги соціалістичного способу життя); намагання заволодіти, знешкодити чи змінити критичну для противника інформацію, системи її збирання, опрацювання і зберігання; дезінформація противника; поширення негативної інформації про противника міжнародними каналами зв'язку з метою здобуття підтримки з боку міжнародного співтовариства своїм діям або дискредитації дій противника.

Тема 8. Інформаційні війни XX - поч. XXI ст.

1. Особливості інформаційних війн кінця XX століття.

Сучасна епоха є епохою побудови інформаційного суспільства яке породило і свої війни – інформаційні. Всі попередні розглянуті війни мали зовсім інший характер. Нова концепція інформаційної війни передбачає заміну принципу масового знищення принципом знешкодження армії противника шляхом знищення (ізоляції, фальсифікації) критичної інформації, а не просто за рахунок удосконалення способу ведення воєнних дій.

Ключові події:

Розпад СРСР: Розвінчання ідеологічних міфів, «переосмислення» історії.

Війна в Затоці (1991): Перша «телевізійна війна», використання ЗМІ для формування "правильної" картини.

Балканські війни (1990-ті): Етнічні конфлікти, роль пропаганди у розпалюванні ненависті.

Розвиток Інтернету: Поява нових каналів поширення інформації, анонімність.

Інформаційні війни в епоху глобалізації та розвитку Інтернету.

«Кольорові революції»: Використання соціальних мереж для координації протестів, інформування.

Війна в Іраку (2003): Мережеві медіа, пропаганда «демократії», виправдання інтервенції.

Російсько-грузинська війна (2008): Активне використання російськими ЗМІ дезінформації, демонізація Грузії.

Арабська весна: Роль соціальних мереж у мобілізації населення.

Сучасні концепції гібридної війни та її інформаційної складової.

Уперше поняття «гібридна війна» виникло в США. Тому необхідні деякі пояснення щодо перекладів з англійської. Термін гібридний, як запозичений і відомий в українській мові, не викликає різночитань з англійським hybrid. Він означає поєднання різнорідних елементів у цілісному фізичному об'єкті, явищі, або дії. Термін «війна», якому відповідає англійське слово war, став широко використовуватись з означенням hybrid (гібридна) тільки з початком російської агресії проти України. До цього в аналізах гібридної війни переважало використання терміна hybrid warfare, що буквально означає «гібридні засоби ведення війни». Цей факт слід підкреслити особливо: російська агресія спонукала до розширення змісту концепту, стимулювала процес осмислення гібридної війни як окремого феномена.

Концепція «гібридної» війни переважно під впливом українсько-російського конфлікту набула поширення й акцентування.

Гібридна війна - це прагнення однієї держави нав'язати іншій (іншим) свою політичну волю шляхом комплексу заходів політичного, економічного,

інформаційного характеру і без оголошення війни відповідно до норм міжнародного права.

Гібридна війна: Поєднання традиційних військових дій, нерегулярних формувань, кібератак, економічного тиску, інтенсивної інформаційної та пропагандистської кампанії.

Інформаційна складова гібридної війни:

- Створення «інформаційного шуму» та дезорієнтації.
- Дискредитація влади, формування недовіри.
- Розпалювання внутрішніх конфліктів, поляризація суспільства.
- Поширення фейків та пропаганди через усі можливі канали.
- Маніпуляція громадською думкою в країнах-партнерах.

Приклади інформаційних війн початку XXI століття.

Російська агресія проти України (з 2014 року): Масштабна інформаційна кампанія, дезінформація про «громадянську війну», «нацистів», «зовнішнє керування».

Втручання у вибори в США та інших країнах: Використання соціальних мереж для впливу на електоральні процеси.

«Інформаційні кампанії» ІДІЛ: Вербування прихильників, залякування, демонстрація жорстокості.

Тема 9. Інформаційна війна в Україні: історія, сучасний стан, перспективи.

Історичні передумови інформаційного протистояння в Україні.

Інформаційна війна проти України з боку Російської Федерації розпочалася задовго до початку відкритої фізичної агресії цієї країни. Які проводили русифікація, замовчували українську історію, штучно формували негативний образ України та українців. У 1990-ті роках в Україні утворився інформаційний вакуум, який заповнювався російським контентом.

Через професійне використання пропагандистських прийомів, які застосовувалися ще за часів фашистської Німеччини, 32 % мешканців РФ вважали Україну ворогом, що загрожує Росії, тобто ставили її на друге місце (після США) у рейтингу потенційних ворогів, а 81 % підтримували політику В. Путіна.

З часом ця інформаційна війна перейшла із латенто-замаскованої у відкриту, специфікою якої була психологічна агресія, побудована на обмані та маніпуляції громадською думкою; заперечення та зневага до української державності; синхронізація інформаційної агресії та бойових дій проти України.

Загалом фахівці виокремлюють такі *основні методи інформаційної агресії* проти України:

1. Дезінформування та маніпулювання.
2. Пропаганда.
3. Диверсифікація громадської думки.
4. Психологічний та психотропний тиск.
5. Поширення чуток.

Тому, цими найуживанішими інструментами інформаційної війни в Україні, а також за її межами (з метою забезпечення якнайширшої міжнародної підтримки в європейських та світових інституціях власної геополітичної мети) керівництво Російської Федерації поступово намагалося втілити в життя власні імперські амбіції.

Першочерговим завданням російської гібридної війни на першому етапі її розгортання було знищення реальної державності України та розчленування нашої країни на квазіфедеративних засадах на різні, підконтрольні кремлівському керівництву, анклавів. Інформаційний складник цього плану передусім мав на меті досягнення двох пріоритетних цілей.

Перша мета – спробувати досягти взаєморозуміння із Заходом, передусім «економізувавши» українсько-російську війну.

Друга мета – розбити євроатлантичну єдність, посилюючи існуючі суперечності між Європою та США. Велася спрямована пропаганда ідеї того, що США намагаються руками та коштами європейців вести війну (передусім – економічну) з Москвою, що шкодить інтересам європейських столиць.

Дедалі більше російських ресурсів почали інвестувати у державні й контрольовані ЗМІ. Росія збільшила фінансування міжнародно-трансльованих телеканалів, RT і «Росія сьогодні». У 2016 році RT, який поширював інформацію англійською, іспанською та арабською мовами, отримав 19 млрд. рублів (307 млн.

доларів США). Росія виділила 80,2 млрд. рублів для державних ЗМІ, що на 30 % більше порівняно з минулим роком.

Слід зауважити, що особливий цинізм російської пропаганди, спрямованої на ЄС, полягає в тому, що Росія агітує проти самого західного способу життя, проти норм та основ західної цивілізації, використовуючи західні ж норми свободи слова.

Анексія Криму та початок російсько-української війни: інформаційний аспект.

Інформаційно-психологічні операції Росії проти України в Криму розпочалися задовго до 2014 року. Основними цільовими аудиторіями для таких операцій стали: російськомовне населення півострова, військовий склад та цивільний персонал (часто громадяни України) Чорноморського флоту, ВМС України, населення України загалом. Основними меседжами були: Чорноморський флот – гарант стабільності на півострові; утиски російськомовного населення в Криму; Військово-Морські Сили України небоєздатні; Крим – територія без НАТО; Крим – частина Росії; Севастополь – «город славы русских моряков».

Способи проведення: поширення листівок; активність проросійських партій; діяльність проросійських телеканалів; проведення мітингів та демонстрацій; святкування дня ЧФ та інші іміджеві заходи ЧФ; візити російських політиків на півострів; демонстрація сили та територіальних претензій (конфлікт з островом Тузла у 2003 р.); діяльність ЧФ загалом.

Особливість російської інформаційної війни полягає у мімікрії російської війни під невійну.

Після окупації Криму 20 лютого 2014 року, РФ за допомогою своїх добровольців, а також регулярної армії, вторглася на Схід України виправдовуючи це міфом про «громадянську війну», «карателів», «хунту».

Основні інструментами поширення пропаганди на окупованих територіях та в РФ є російські телеканали та газети. Також активно використовувалися боти та тролі для створення штучного шуму.

Сучасний стан інформаційної війни в Україні: виклики та загрози.

Активна фаза повномасштабного вторгнення (з 24.02.2022): тотальна інформаційна мобілізація, боротьба за «уми і серця» українців та міжнародної

спільноти. Спроби дегуманізації українців: нацисти, бандерівці, наркомани. Виправдання агресії: «денацифікація», «демілітаризація», «захист російськомовних». Проведення кібератак на українські державні установи, банки, інфраструктуру. Поширення фейків та маніпуляцій про «успіхи» російської армії, «зраду», «розкол» в українському суспільстві.

Механізми протидії та перспективи інформаційної безпеки України.

- Блокування російських ЗМІ та соціальних мереж: Обмеження доступу.
- Розбудова власного інформаційного простору: Розвиток українських медіа, підтримка журналістики.
- Розвиток медіаграмотності: Навчання громадян критично оцінювати інформацію.
- Міжнародна співпраця: Залучення міжнародних партнерів до протидії російській пропаганді.
- Кібербезпека: Посилення захисту інформаційних систем.
- Створення якісного контенту: Донесення правдивої інформації про події в Україні.
- Проактивна інформаційна політика: Формування власного порядку денного.

Тема 10. Інформаційна безпека як складова зовнішньої політики держави.

Поняття «інформаційна безпека» в умовах сучасних викликів.

Інформаційна безпека – це стан захищеності інформаційного простору держави, що забезпечує її суверенітет, цілісність, стабільність, а також права та свободи громадян в інформаційній сфері.

Ключові елементи:

- Захист від несанкціонованого доступу до інформації.
- Забезпечення цілісності та конфіденційності інформації.
- Протидія дезінформації та маніпуляціям.
- Захист критичної інформаційної інфраструктури.

Об'єктами інформаційної безпеки можуть бути: інформаційні системи різного масштабу й різного призначення. До соціальних об'єктів інформаційної безпеки звичайно відносять особу, суспільство, державу.

До суб'єктів інформаційної безпеки належать:

- держава, що здійснює свої функції через відповідні органи;
- громадяни, суспільні або інші організації й об'єднання, що володіють повноваженнями із забезпечення інформаційної безпеки відповідно до законодавства.

Види інформаційної безпеки:

- особи;
- суспільства;
- держави.

Загрози інформаційній безпеці – сукупність умов і факторів, що створюють небезпеку життєво важливим інтересам особи, суспільства й держави в інформаційній сфері.

Класифікація загроз інформаційній безпеці

Фактори загроз за видовою ознакою поділяються на політичні, економічні та організаційно-технічні.

Ієрархічна класифікація загроз інформаційній безпеці:

- Глобальні фактори загроз інформаційній безпеці;
- Регіональні фактори;
- Локальні фактори.

Джерела загроз інформаційній безпеці:

- Джерела загроз інформаційній безпеці особистості;
- Джерела загроз інформаційній безпеці суспільства;
- Джерела загроз інформаційній безпеці держави.

Методи і засоби забезпечення інформаційної безпеки.

Забезпечення інформаційної безпеки - сукупність заходів, призначених для досягнення стану захищеності потреб особистостей, суспільства і держави в інформації.

Основні форми забезпечення інформаційної безпеки держави

Інформаційний патронат - форма забезпечення інформаційної безпеки фізичних і юридичних осіб із боку держави.

Інформаційна кооперація - форма забезпечення інформаційної безпеки між рівноправними суб'єктами інформаційного процесу (фізичними, юридичними, міжнародними), який включає сукупність їхніх взаємоузгоджених дій, спрямованих на одержання відомостей про дестабілізуючі фактори, дестабілізуючі і інформаційні загрози та захист від них доступними законними способами і засобами.

Інформаційне протиборство , яке характеризується, з однієї сторони, впливом на системи добування, оброблення, розповсюдження та зберігання інформації противника, а з іншої - застосуванням заходів захисту своїх подібних систем від деструктивного та керуючого впливу.